

סוגיות עכשוויות באמנות המערכה

בין הקטבים

מלחמת "חרבות ברזל" ה' אדם וחברה

מרכז דדו
לחשיבה צבאית
בין-תחומית

מאמרי בין הקטבים
זמניים לקריאה גם
באתר מרכז דדו

תורה, עבודה, ביטחון

החרדים והתעשיות הביטחוניות - הזדמנות בהתהוות

פרופ' שי שטרן ואל"ם (מיל) ד"ר אופיר קבילו¹

בעקבות מתקפת הטרור הרצחנית של חמאס ב-7 באוקטובר פרצה מלחמת "חרבות ברזל". המציאות הביטחונית העצימה את הצורך בשילוב האוכלוסייה החרדית במאמצי הביטחון. לאורך השנים פותחו ויושמו מגוון תוכניות לשילוב האוכלוסייה החרדית בצה"ל, אך למרות המאמצים הרבים הנתונים מעידים על היקף שילוב בשיעור נמוך לעומת הפוטנציאל. המאמצים התמקדו בשילוב החרדים בשירות הצבאי בצה"ל בלבד, ולכן נמנענו עד כה מתהליך בחינה רחב של כלל צורכי המערכות הביטחוניות. טענת המאמר היא ששילוב האוכלוסייה החרדית במאמץ הלאומי נדרש להיות ב"מרחבי שילוב" מגוונים אשר יספקו את צורכי הביטחון הלאומי של מדינת ישראל, תוך התמקדות בתעשיות הביטחוניות כ"חקר מקרה".

מבוא

לאורך השנים פיתחו ויישמו צה"ל, משרד הביטחון, עמותות וגופים ביטחוניים נוספים, מגוון תוכניות לשילוב האוכלוסייה החרדית בגופי הביטחון בישראל. למרות המאמצים הרבים, הנתונים מעידים על היקף שילוב בשיעורים נמוכים באותם גופים לעומת הפוטנציאל הקיים בקרב האוכלוסייה החרדית. להבנתנו אפשר להצביע על כמה סיבות לחוסר ההצלחה של תהליך שילוב החרדים במערכי הביטחון:

סיבה אחת היא **שיח של הכנעה והכרעה במקום שיח מגשר**. השיח הקיים בציבור הישראלי ובקרב ההנהגה מתמקד באופן בלעדי במציאת דרך לגיוס סדיר של בני ישיבות לצה"ל לפי חוק הגיוס. מחלוקת זו מלווה את החברה הישראלית מאז הקמת המדינה, והקושי בפתרונה נובע בין השאר ממניעתה בעצב הרגיש ביותר

¹ פרופ' שי שטרן הוא מרצה בפקולטה למשפטים באוניברסיטת בר-אילן ומנהל המכון לאסטרטגיה ומדיניות חרדית; אל"ם (מיל) ד"ר אופיר קבילו הוא חוקר במכון לאסטרטגיה ומדיניות חרדית ומרצה באוניברסיטת בר-אילן.

בנקודת המחלוקת בין החברה החרדית (קיום עולם התורה, המשכיות העם היהודי) לחברה הישראלית (שוויון בנטל, זכויות וחובות). ההתמקדות בניסיון הכנעה והכרעה בנרטיבים אלו לא נשאה פירות עד כה.

עוד סיבה לחוסר הצלחת השילוב היא **חוסר הסכמה פוליטית במציאות מקטבת**. מציאת פתרון לנושא הגיוס דורשת הסכמה פוליטית רחבה, אך חולשת המערכת הפוליטית מקשה על השגה של הסכמה כזו. בעקבות כך, למעשה, סוגיית בני הישיבות נכפתה על צה"ל בידי המערכת הפוליטית ומערכת המשפט, דבר שמקשה על צה"ל למצוא פתרון מותאם לחרדים נוכח הלחץ המופעל עליו.

הסיבה השלישית היא **אי-מציאת מרחבים נוספים לשילוב האוכלוסייה החרדית**. ההתמקדות בפתרונות גיוס בהתאם לחוק הגיוס מעוררת התנגדות עזה בחברה החרדית ומקשה על מציאת פתרונות לשילוב המגזר באתגרי הביטחון גם במרחבים אחרים של עשייה: תעשיות ביטחוניות, גופי ביטחון אחרים ומערך המילואים בצה"ל.

כשלים אלה הובילו לקיבעון מחשבתי ולא־ימוץ פרדיגמה שאלו תוצאותיה:

- **מיקוד בגיוס החובה בלבד** - המיקוד והעיסוק בגיוס החובה בלבד לאורך שנים רבות משמעותם הימנעות משילוב מסיבי של האוכלוסייה החרדית במערכי המילואים של צה"ל. שילוב זה היה יכול לאפשר הקמת יחידות מילואים שהיו משמשות כוח חליף לכוחות לוחמים הנדרשים בגזרות הלחימה בצפון, בדרום וייתכן שאף במזרח (בגבול ירדן).

- **מיקוד בבני הישיבות בלבד** - לאורך השנים התמקדו בגיוס בני הישיבות בלבד. להבנתנו היה אפשר לאמץ חשיבה שתוביל לשילוב האוכלוסייה החרדית בגילי 24-55 במערכים שונים בגופי הביטחון.

- **מיקוד בשירות בצה"ל** - לאורך שנים רבות היה המיקוד בשירות הצבאי בצה"ל בלבד, ולכן נמנעה המדינה מתהליך בחינה רחב של כלל צורכי מערכות הביטחון, גופי ההצלה והחירום, התעשיות הביטחוניות וצה"ל. לתפיסתנו, קיומו של שיח ציבורי בנוגע לגיוסם של בני הישיבות לצה"ל אינו סותר את הצורך ביצירת "מרחבי שילוב" משותפים שיאפשרו את גיבושם של כיווני פעולה מגוונים, חוצי ארגונים, גילאים ואוכלוסיות, אשר היו מאפשרים שילוב משמעותי ביותר של האוכלוסייה החרדית ולאורך זמן במערכי הביטחון.

בעקבות מתקפת הטרור הרצחנית של חמאס ב-7 באוקטובר 2023 פתחה מדינת ישראל במלחמה ברצועת עזה במקביל ללחימה בלבנון, ביהודה ושומרון ובזירות נוספות. נכון לכתובת שורות אלה, המלחמה נמשכת בעצימות משתנה בין הגזרות. זוהי המלחמה הארוכה ביותר שחוותה מדינת ישראל מיום הקמתה. המלחמה חייבה את גיוסם של עשרות אלפי חיילי מילואים לפרקי זמן ממושכים על פני יותר משנה של סבבי שירות מבצעי בזירות השונות. גיוס חיילי מילואים לתקופות שירות ממושכות גוזר השלכות כלכליות ואישיות על משרתי המילואים ועל חייהם

האזרחיים. המציאות הביטחונית שלאחר 7 באוקטובר העצימה ביתר שאת את הצורך בשילוב האוכלוסייה החרדית במאמצי הביטחון של מדינת ישראל.

טענתנו העיקרית במאמר היא ששילוב האוכלוסייה החרדית במאמץ הלאומי נדרש להיות ב"מרחבי שילוב" מגוונים אשר יתנו מענה לצורכי הביטחון של מדינת ישראל. "מרחבי השילוב" יכולים להתבטא בשילוב אותה אוכלוסייה בגופי הביטחון או בעולמות התעסוקה בתעשיות הביטחוניות או במערך המילואים של צה"ל וייתכן ובעתיד בעקיפין יעודדו גם גיוס לשירות צבאי. טענתנו משקפת את רצוננו להביא לשיח הציבורי גישה אחרת מתוך הבנה כי תהליכי שינוי חברתיים כרוכים בשינוי עומק, והוא עשוי לארוך גם שנים ספורות. על כן ניתן ונדרש לפתח תשתית ולהניח אדנים לשינוי הלך הרוח בקרב הציבור החרדי באופן מדורג באמצעות עולם התעסוקה בתעשיות הביטחוניות, תעשיות היוצרות חיבור בין היבטי החוסן הלאומי ומענה לצורכי הביטחון והן לתחום התעסוקה.

נדגיש כי המאמר אינו עוסק בסוגיית גיוס החרדים לשירות חובה בצה"ל, כמו כן, המודלים המפורטים בהמשך המאמר בדבר שילוב האוכלוסייה החרדית בעולם התעסוקה מיועדים לאוכלוסייה החרדית אשר פטורה משירות חובה עפ"י החוק.

גיוס חרדים (צילום: דובר צה"ל)

"החרדיות הישראלית" - קווים לדמותה

קצרה היריעה מלסקור את הרקע ההיסטורי להתפתחות החרדיות הישראלית. בחלק זה ננסה להניח את התשתית להבנת התהליכים בחברה החרדית על פני שנים רבות ואת השפעתם על החברה החרדית בישראל בשנת 2025.

ראשיתה של החברה החרדית במתכונתה המוכרת כיום בישראל נעוצה במאבק שניהלו קהילות יהודיות אורתודוקסיות, בעיקר במזרח אירופה, נגד מגמות של

השכלה ושל חילון במאה ה-18. לפי בראון (2017) ואיתן (2022), ראשית המאבק היה בתקופת העת החדשה, כאשר מושגים מודרניים מרכזיים, דוגמת אמנציפציה והשכלה חילונית, דרשו את תגובת הקבוצות היהודיות המצדדות במסורת הדתית. בספרות מתוארים שני אופני תגובה מרכזיים של המסורת הדתית לנוכח הופעת המודרנה: ה"מאשרים" - יהודים שלצד מחויבותם למסורת הדתית קיבלו את ההזדמנות שהציעה להם תקופת העת החדשה, וה"שוללים" - קבוצה אשר דחתה לחלוטין את תפיסות המודרנה וראתה בהן איום ממשי על החיים הדתיים. המפגש בין המודרנה למסורת היהודית במערב אירופה ובמזרחה לא התאפיין בתהליכי חילון שקטים ואף לא בשלילה ובהתנגדות פסיבית גרידא, אלא חולל מאבק מר. הסחף לעבר החילוניות, שהיה כרוך במלחמת תרבות, היה שבר ממשי למצדדים בשמירה מוחלטת על הישן ובהתנגדות נחרצת וחסרת פשרות למה שהם ראו בו רעיונות חדשים ופסולים מבחינה דתית. ההתנגשות בין המסורת למודרנה הביאה לידי תהליכי היפרדות בין הקבוצה היהודית התומכת ברעיונות המודרנה ובין הקבוצה המתנגדת להם. בחלוף הזמן, כאשר התברר לציבור המסורתי כי הפולמוסים וניסיונות השכנוע להשבת המודרניסטים למוטב לא הועילו, התחזקה הגישה הרואה ברעיונות המודרנה "אם כל חטאת" והתבססה התפיסה כי אין מקום לדיאלוג עם המודרניסטים ויש לחתור להתרחקות ולהיפרדות מהם (איתן, 2022).

עם התרחבותם של תהליכי החילון התגברה רמת ההפרדה מהמודרניסטים, והמאבק בהם התמסד. אחד הביטויים המובהקים להגברת ההפרדה ולמיסוד המאבק הוא כינונה של ה"חרדיות" (בראון, 2017). איתן (2022) כתב: "מקורו של המונח 'חרדים' בפסוק 'שמעו דבר ה' ה' החרדים אל דבר המתייחס לאותם אלו החרדים לעשות את דבר ה' ומתגוננים מפני ההויה המודרנית-חילונית, אשר לתפיסת גורמת להפרת דבר ה'" (איתן, 2022, עמ' 31).

המעבר של קבוצת המתנגדים למודרנה מהיפרדות להסתגרות נעוץ בתחושת החרדה העמוקה, שגברה ככל שהתרבו תהליכי החילון, והיא שגרמה ל"חרדיות" לצאת בקרב מאסף ולנקוט הסתגרות מרחיקה לכת. הרב ישראל מאיר כהן ("החפץ חיים") ממחיש בדבריו את הסחף לעבר החילוניות ששררה אז: "שריפה שאחזה בארבע פינות הבית, שבעוד שמכבים בפינה זו, נאחזת האש בפינה האחרת" (איתן, 2022, עמ' 33).

את פרקטיקת ההסתגרות החרדיות אפשר לחלק לשלושה מישורים עיקריים (בראון, 2017; איתן, 2022):

- הסתגרות במישור הפיזי - החרדיות קוראת לחבריה להשתדל ככל יכולתם להימנע מהימצאות פיזית במרחב שאינו חרדי. התפיסה היא כי כל שהייה בהויה החוץ-קהילתית עלולה להיות בעלת השפעה דרמטית על המאמין הדתי, ולכן עליו לצמצם אותה למינימום ההכרחי גם במחיר של ויתורים.
- הסתגרות במישור הגאוגרפי - הסתגרות זו משלימה את ההסתגרות הפיזית. החרדיות מעלה על נס את הצורך במגורים בסביבה המוגדרת חרדית.

• הסתגרות במישור התוכני – החרדיות מדגישה את הצורך באי־חשיפה לתכנים העלולים לפגוע בתפיסת העולם הדתית. מונחים, כגון "ספרי מינים" ו"ספרים חיצוניים", נחשבים בעיני הרבנים לאורך שנים כספרים הכוללים תכנים בעייתיים בשל היותם עשויים "לקלקל ולבלבל את האדם".

חלק זה משקף את העיקרון המייסד של החרדיות – **עיקרון "תיבת נח"**. עיקרון זה שם דגש על התבדלות והסתגרות מרבית מפני השפעת ההוויה המודרנית־חילונית. המטפורה החרדית מדמה את הוויה המודרנית־חילונית למבול עז הפוגע בכל המרחב, ואת הקהילה החרדית לתיבת נח, האטומה "מבית ומחוץ" (איתן, 2022).

עוד עיקרון מרכזי המעצב את המציאות החרדית אפשר להגדיר כ"**תורה בלבד לכול**", וזאת בשל האופן הייחודי שבו החברה החרדית רואה את העיסוק בלימוד התורה. ערך לימוד התורה נטוע במסורת היהודית לאורך דורות רבים, אולם החרדיות של היום תופסת אותו אחרת משתפסה אותו המסורת היהודית ואף אחרת משתפסו אותו רבני עבר הנחשבים לדמויות מכוננות של החרדיות. החרדיות הרחיבה את ערך לימוד התורה לבעל מעמד חובק־כול אשר לו תפקיד רב משקל בעיצוב סדר היום של כלל האוכלוסייה החרדית. המשמעות המעשית של עיקרון זה היא הפניית כלל הנערים והגברים החרדים לעסוק בלימוד תורה בלבד. בראייתם זהו האידיאל הראשון במעלה, וכל עיסוק אחר נחשב למשני בחשיבותו. זוהי למעשה היווצרותה של "חברת הלומדים כמאפיין כללי מרכזי של החברה החרדית" (איתן, 2022).

הנגזרת של שני עקרונות אלה, "תיבת נח" ו"תורה בלבד לכול", היא שלוש פרקטיקות חברתיות של המגזר החרדי אשר מעצבות במידה רבה את הווייתו ואת מערכת היחסים בינו ובין החוץ (החברה הישראלית): "התנגדות להוראה מספקת של לימודי ליבה במוסדות החינוך לבנים; אי־השתתפות שווה של גברים חרדים בשוק התעסוקה, בגין עיסוקם בלימוד תורה בלבד; התנגדות לגיוס לצבא" (איתן, 2022, עמ' 112). בחלק זה נתמקד בתפיסת החרדיות את **מושג העבודה**, אף שבין הפרקטיקות יש השפעות הדדיות אשר יוצרות את אותה היבדלות של האוכלוסייה החרדית מהחברה הישראלית.

לפי איתן (2022), החרדיות רואה בעבודה אמצעי קיום בלבד ולא דבר בעל ערך בפני עצמו. היא אינה רואה בעבודה מטרה בפני עצמה או דבר המגדיר משמעות לאדם אלא אמצעי הכרחי המאפשר את הקיום ואת היכולת לממש את מצוות הדת. שטדלר (2003) טוענת כי חברי הקהילה החרדית סבורים שהביטוי "העבודה היא חיינו" הוא כלי המשחית של החברה המודרנית, שמשמעותו היא כי מטרת העבודה היא השגת מותרות והעלאת איכות החיים וסגנון החיים של הפרט, ומאפייניה של העבודה החילונית בתפיסתם של החרדים הם סיפוק צרכיו האישיים והאנוכיים של הפרט; הפקת רווח והעלאת רמת חייו של הפרט; היעדר תוכן ממש; השגת כסף ומותרות חומריים בלבד.

מאחר שהתפיסה החרדית היא כי העיסוק בלימוד התורה בלבד הוא מסלול החיים האידיאלי והראשון במעלה לכלל הגברים החרדים, יש שלושה אופני התייחסות מצד ההנהגה הרוחנית במגזר החרדי ליציאה לעבודה: יש המתייחסים ליציאה לעבודה כאל אילוץ שנכפה על האדם מכורח נסיבות כלכליות בעייתיות אשר אינן משאירות לו בררה אלא לעזוב את הגמרא; יש הרואים בגברים החרדים שפנו לשוק העבודה נחותים מבחינת מעמד פנים-קהילתי; ויש הדבקים בתפיסה התאולוגית שלפיה אדם המתמסר ללימודי תורה יזכה לפרנסה ממרום בדרך ניסית או אחרת. לפי שטדלר (2003), ככל שהמצוקה הכלכלית גדלה, כך גדל גם המתח הפרשני בין מה שמוגדר קדוש ובין מה שמוגדר ארצי, והפתרון למתח הוא התגשמות הנס. בכל פעם שיש איום על מרכזיותו של הלימוד, מופיע השימוש במוטיבים הניסיים והפלאיים בקהילה הליטאית בהקשר של פרנסה.

שטדלר (2003) מביאה נקודת מבט מעניינת בדבר הפשרה הבאה לידי ביטוי בחלוקת תפקידים ותגמולים דתיים בין הלומד לעובד. בעבר גברים בקהילות היהודיות היו עוסקים בעבודה ובפרנסה, ואת מצוות הלימוד מימשו בדרך של קביעת עיתים לתורה, ואילו מיעוט נבחר, מי שהצטיינו במישור האינטלקטואלי, הורשו לעשות את תורתם אומנותם והיו פטורים מדאגה לפרנסתם. לעומת כמה קהילות בארצות-הברית ובאנגליה אשר עדיין יש בהן חלוקה זאת, בקהילה החרדית בישראל יש התגבשות דתית ייחודית אשר התפתחה לנוכח המדינה היהודית המודרנית והישראליות המתגבשת.

בין המחקר של שטדלר (2003) למחקר של איתן (2022) חלפו 19 שנה, אך שניהם תמימי דעים בנוגע לתפיסת המושג עבודה בעיני החברה החרדית. במהלך 19 שנים אלו גדל שיעור המועסקים מקרב הגברים החרדים. נתון זה מלמד כי אומנם תפיסות אלה ביחס למושג העבודה עמוקות ונטועות בחינוך ובתרבות החרדית, ולכן כל תהליך שינוי הקשור ביציאה לעבודה נמשך זמן ארוך וכרוך בשיח של רתימה ושל התאמה. החברה החרדית עוברת שינויים, אומנם איטיים, אך התרחשותם של השינויים מאפשרת יצירת תשתית להעמקת החיבור בין החברה הישראלית לאוכלוסייה החרדית, וחיבור זה יוביל להגדלת היקף החרדים המועסקים. בחלק הבא של המאמר נעמוד על תמונת מצב התעסוקה באוכלוסייה החרדית לעומת הציבור היהודי הלא-חרדי ולעומת אוכלוסיות אחרות בחברה הישראלית.

תעסוקת האוכלוסייה החרדית - תמונת מצב

בדו"ח המסכם (2020) של הוועדה לקידום תחום התעסוקה לקראת שנת 2030 נקבעו יעדים לתעסוקת האוכלוסייה החרדית - גברים ונשים. היעד לגברים חרדים בטווח הגילים 25-66 הוא 70%-65%, ולנשים חרדיות באותם גילים - 81%. על-פי הדו"ח, היעדים השאפתניים לתעסוקת הגברים החרדים משמעותם חזרה למגמת עלייה בתעסוקה ולהאצה ממשית בקצב העלייה, והשגתם תלויה במידה רבה

בהסרת החסמים המשפטיים ובביטול התמריצים הכלכליים השליליים המגבילים את שילובם בתעסוקה של גברים חרדים צעירים, כדי שיתאפשר שילובם המלא של גברים חרדים בני 22 ומעלה בשוק העבודה.

בניתוח המגמות ונתוני התעסוקה של האוכלוסייה החרדית לשנת 2024 כפי שפורסם ב"דו"ח מצב החברה החרדית" של המכון לאסטרטגיה ומדיניות חרדית, עולה תמונת המצב הבאה: תעסוקת גברים חרדים - לאחר שש שנות קיפאון ושנתיים של עלייה, ירד שיעור התעסוקה של גברים חרדים מ-55% בשנת 2023 ל-54% בשנת 2024. שיעור התעסוקה של גברים חרדים (54%) נמוך בפער ניכר משיעור התעסוקה של גברים ערבים (75%) ושל גברים יהודים שאינם חרדים (87%). הסיבות לעלייה בשיעור המועסקים מקרב הגברים החרדים בשנת 2023 קשורה בין היתר לעליית הריבית, שיצרה לחץ כלכלי כבד בקרב משפחות חרדיות רבות. את הירידה בשנת 2024 אפשר לקשור להשפעות הכלכליות של המצב הביטחוני ומלחמת "חרבות ברזל", שכן שנת 2024 מסתמנת כשנה מהקשות שידעה כלכלת ישראל, מכיוון שהמלחמה השפיעה על שיעור הצמיחה במשק, על דירוג האשראי, על תהליכי הייצוא ועל השקעות זרות. המיתון הכלכלי משליך באופן ראשוני ומיידי על האוכלוסיות החלשות, ולכן עובדים חרדים חסרי השכלה ובתפקידים זוטרים נפלטו בשנה זו משוק העבודה.

שלא כשיעורי תעסוקת הגברים החרדים, שיעור תעסוקת נשים חרדיות עלה בעקבות מ-68% בשנת 2014 ל-80% בשנת 2024. עלייה זו היא תוצאה של תהליך מתמשך של תהליכים ממשלתיים ושל התגברות הלחץ הכלכלי על משק הבית החרדי. משנת 2020 שיעור התעסוקה של נשים חרדיות דומה מאוד לשיעור התעסוקה של נשים יהודיות לא-חרדיות. בשנה האחרונה ניכרה ירידה קלה בשיעור התעסוקה של נשים חרדיות וכן של נשים יהודיות שאינן חרדיות, ככל הנראה בשל המצב הביטחוני ומלחמת "חרבות ברזל". אפשר להסביר זאת בגיוס נרחב של הגברים לשירות מילואים ארוך ולכמה סבבים בשנת 2024 ובהתערעורת המצב הביטחוני בדרום הארץ ובצפונה, שגרמה אי-יציבות במערכת החינוך באזורים אלו, ולכן נשים בפרט אימהות לילדים קטנים, מתקשות לשמור על יציבות תעסוקתית.²

בניתוח נתוני השכר לשנת 2024 כפי שפורסם ב"דו"ח מצב החברה החרדית" של המכון לאסטרטגיה ומדיניות חרדית עולה כי לצד ההבדלים בשיעורי התעסוקה של גברים ושל נשים מקבוצות שונות בחברה, ניכרים הבדלים במאפייני השכר,

² לפי פרסום של המכון למחקרי ביטחון לאומי (ינואר 2024), גויסו כ-295,000 חיילי מילואים. ב-5 ביוני 2024 החליטה ממשלת ישראל (החלטה 1828 של הממשלה ה-37) לגייס בצו 8 מספר מרבי של 350,000 חיילים לשירות מילואים עד 31 באוגוסט 2024. ב-30 באוגוסט 2024 התקבלה החלטת ממשלה נוספת, החלטה 2153, בדבר גיוס מרבי של עד 350,000 חיילי מילואים עד 1 בדצמבר 2024 לנוכח המשך הלחימה והצורך בהמשך גיוס חיילי המילואים. ב-24 בנובמבר 2024 התקבלה החלטת ממשלה מס' 2465, שאישרה צו שירות מילואים חדש שיאפשר גיוסם של עד 320,000 חיילים עד 2 במרץ 2025 בהתאם לצורכי הביטחון. ב-2 במרץ 2025 התקבלה החלטת ממשלה, החלטה 2811, אשר מאשרת לצה"ל לקרוא בצו למספר מרבי של 400,000 חיילים לשירות מילואים עד 29 במאי 2025.

והפערים בגובה השכר הממוצע בין נשים לגברים ממגזרים שונים גדולים עוד יותר מהפערים בשיעורי התעסוקה. השכר הממוצע של גבר חרדי עמד בשנת 2022 על 10,157 שקלים, שהם כ-49% בלבד משכרו הממוצע של גבר יהודי שאינו חרדי (20,838 שקלים בממוצע).

לפי מחברי הדו"ח, פערים אלו נובעים מכמה סיבות כלכליות וחברתיות:

- רוב הגברים החרדים אינם מחזיקים בתעודות הכשרה מקצועית ואינם רוכשים השכלה גבוהה. מאחר שהיעדר הכשרה והשכלה מתקדמת הוא חסם בפני כניסה למקצועות בענפים שלהם פרוץ גבוה, הגברים החרדים משתלבים במקצועות ובתפקידים המתאפיינים ברמות שכר נמוכות.
- הגברים החרדים נכנסים לשוק עבודה בשלב מאוחר של החיים לנוכח עיסוקם בעולם התורני.

- הגברים החרדים פונים לתעסוקה בתוך הקהילה, אשר מתאימה לאורח חייהם ולכישוריהם (תפקידי הוראה ומשרות נלוות בתחום החינוך).

עוד ציינו מחברי הדו"ח כי גם בקרב הנשים יש פערים, אך הם קטנים יותר. שכרה הממוצע של אישה חרדית עומד על 9,496 שקלים, שהם כ-71% משכרה הממוצע של אישה יהודייה שאינה חרדית (13,400 שקלים). פערי השכר בין הנשים קטנים מפערי השכר בין הגברים, מאחר ששלב הכניסה של הנשים החרדיות לשוק העבודה מוקדם משל נשים יהודיות שאינן חרדיות (מאחר שהן אינן משרתות שירות צבאי או שירות לאומי). עם זאת הפערים הקיימים בשכר נובעים על-פי רוב מעבודה במשרות חלקיות ובמספר שעות עבודה שבועיות נמוך. עוד ציינו המחברים כי פערי השכר נובעים גם ממאפייני ההכשרה: רוב הנשים החרדיות רוכשות הכשרה מקצועית ולא השכלה אקדמית, ורבות מהן בוחרות במקצועות המאופיינים ברמות שכר נמוך, כמו הוראה, אדמיניסטרציה, רווחה וסיעוד (רגב ומילצקי, 2025).

חסמים בשילוב האוכלוסייה החרדית בשוק העבודה

בדו"ח ועדת 2030 נמנו כמה חסמים מרכזיים לתעסוקת נשים וגברים חרדים מבחינת השתלבות תעסוקתית (אתגר המיוחס בעיקר לגברים) או השתלבות בתעסוקה בשכר גבוה (אתגר המיוחס בעיקר לנשים). בחלק זה נפרט בקצרה את עיקרי החסמים שנקשרו לכל אחד משני המגדרים. בדו"ח מצוין כי חסמים מסוימים מאפיינים את שני המינים במידה שווה, למשל נגישות תחבורתית מוגבלת, הקשורה בהסתמכות על תחבורה ציבורית, חוסר ההיכרות של מעסיקים עם רגישויות תרבותיות המאפיינות את החברה החרדית והיעדר כלים מותאמים לאיתור ולמיון של מועמדים חרדים לתפקיד, וכן רתיעת מעסיקים מהעסקת חרדים מחשש שיידרשו לשם כך התאמות מרחיקות לכת במקום העבודה.

על-פי מסמך של הכנסת משנת 2022 שכותרתו "תעסוקת החרדים - מבט על",

מפורטים החסמים בשילוב האוכלוסייה החרדית בתעסוקה. החסמים המרכזיים לתעסוקת גברים חרדים, כפי שמובאים במסמך, כוללים את הגורמים האלה:

- **פערים לימודיים הנדרשים לשוק העבודה** - חוסר ממשי במיומנויות יסוד כגון ידע באנגלית ובמתמטיקה ואוריינות דיגיטלית, המתבטא גם בשיעור נמוך מאוד של בעלי תעודת בגרות (כ-2%) ושל מסיימי לימודים על-תיכוניים; פטור מגיוס - איסור על עבודה או על רכישת השכלה לא-תורנית לפני גיל 24 כתנאי לקבלת פטור מגיוס לצה"ל, מצב הגורם לירידת שיעור התעסוקה בגיל צעיר, לא-יכולת לרכוש מיומנויות נדרשות ולכניסה לשוק העבודה בשלב שבו כבר יש צורך מיידי בהכנסה כדי לפרנס משפחה.

- **חסמים כלכליים** - תמריץ שלילי לצאת לעבודה בשכר נמוך עקב השילוב בין התמיכה הישירה והתמיכה העקיפה של המדינה בתלמידי הישיבות ובין כניסתם המאוחרת לשוק העבודה (לאחר סיום ישיבה גבוהה באמצע שנות העשרים לחייהם) ובהיעדר הכשרה הולמת. שילוב זה גורם לרבים לבחור בקבלת תמיכה על פני עבודה שאינה מבטיחה בהכרח הכנסה יציבה המספיקה לכלכלת המשפחה.

- **קשיים תרבותיים וחברתיים** - פערי התרבות מקשים על החרדים להשתלב בענפים עתירי שכר. לדוגמה, התפיסה הרווחת בחברה החרדית שתעסוקה היא צורך פרנסה ולא כלי חשוב למימוש עצמי משפיעה על המוטיבציה שלהם לקבל עליהם מחויבויות לצורך קידום ומשמשת תמריץ שלילי לקידום בעבודה, והתמיכות וההטבות שהגברים הממשיכים בלימודי קודש מקבלים גם בגיל מבוגר עלולות להיות תמריץ נוסף שלא להתמודד עם שוק התעסוקה.

- **התאמות נדרשות במקום העבודה** - העסקת חרדים מחייבת התאמות מסוימות במקום העבודה, כגון מטבח כשר, מקום וזמן לתפילה והקפדה על לבוש צנוע.

במסמך של הכנסת שהוזכר לעיל (2022) מובאים גם החסמים המרכזיים לתעסוקת נשים חרדיות, והם כוללים את הסיבות האלה:

- **איזון בין המשפחה למקום העבודה** - הנשים החרדיות חשות צורך לאזן בין התעסוקה למטלות הבית והמשפחה, במיוחד לנוכח גודלן של המשפחות בהקשר זה ומרכזיותן של הנשים בניהול משק הבית ובהורות.

- **מעונות יום מפוקחים** - מחסור במעונות יום מפוקחים ומסובסדים ובמסגרות המשך, כגון צהרונים, משפיע מאוד על יכולתן של אימהות במשפחות גדולות לצאת לעבודה ולהתקדם בה.

- **רקע לימודי חסר** - מחסור ברקע לימודי (לרבות היעדר תעודת בגרות) מגביל את היכולת לעבור הכשרה אקדמית ומקצועית.

- **חסמים חברתיים ותרבותיים** - לדוגמה, רבות מהנשים החרדיות נמנעות מהשתתפות בקורסי הכשרה מקצועית אם הקורס מעורב מגדרית.

- **יציבות תעסוקתית** – נשים חרדיות נוטות לייחס משקל רב ליציבות ולביטחון תעסוקתי כחלק מהתפיסה שהתעסוקה היא דרך לפרנסת המשפחה יותר מאמצעי להגשמה עצמית, ולכן הן ממעיטות לנצל הזדמנויות לקידום.
- **העדפת סביבה חרדית** – העדפתן של נשים חרדיות לעבוד בסביבה חרדית מצמצמת את אפשרויות התעסוקה והקידום.
- **מקומות עבודה** – מעסיקים עלולים להירתע מהאפשרות של חופשות לידה רבות, אם כי הניסיון מראה שנשים חרדיות יוצאות לחופשות לידה קצרות יותר מנשים יהודיות אחרות.
- **אי-מיצוי הפוטנציאל של הנשים בהשכלה ובתעסוקה** – מגוון מצומצם של תחומי לימוד ומיעוט לימודים אקדמיים מקשים על ניידות ועל קידום. למרות הרחבה מסוימת בתחומי הלימוד בשנים האחרונות, למשל לתחומי שיווק, גרפיקה והנדסאות תוכנה, הפוטנציאל האקדמי של הנשים אינו בא לידי ביטוי מלא בלימודים ובתעסוקה.

התעשיות הביטחוניות בישראל

עליונותה הביטחונית של ישראל על שכנותיה נתמכה שנים בידי המערכת האקולוגית ("אקוסיסטם") המשלבת את התעשייה, האקדמיה וגורמים ביטחוניים, המניעה את התחום קדימה הודות לשיתוף הפעולה. יתרון זה התאפשר בין השאר בזכות מאפיינים ייחודיים לאקוסיסטם הישראלי, הקשורים לשירות החובה ולשירות המילואים בצבא, שמשפיעים על האיכות ועל הניסיון של כוח האדם, למעבר ידע בין חלקי המערכת השונים וכן לקרבה גאוגרפית ותרבותית ולתחושה של שותפות גורל, שמסייעות בקידום נושאים ובהשגת מטרות במהירות ובמחירים נמוכים למדי (ענתבי, 2022).

לדעתנו יש באוכלוסייה החרדית פוטנציאל אנושי איכותי שהשתלבותו בענף הטכנולוגי של האקוסיסטם תהיה קטר תעסוקתי ממשי אשר יאפשר את קידומה ואת שילובה של האוכלוסייה החרדית בתחומי העשייה הביטחונית ויתרום לשילובה בחברה הישראלית ובהתמודדות עם האתגרים העומדים לפתחה. השתלבות האוכלוסייה החרדית בחוד החנית הביטחונית תתאפשר על סמך שילובם בתעשיות הביטחוניות בכל התחומים: מקצועות ההנדסה, הנדסאים וטכנאים, מקצועות הייצור והמעטפת. המשך המאמר מפרט על אופן ההשתלבות שעליו אנו ממליצים.

התעשיות הביטחוניות בישראל – סקירה

אלפסי, טישלר ומנוס (2020) הגדירו חברה ביטחונית כחברה הממלאת תפקיד ישיר בשרשרת הערך של פיתוח, של ייצור ושל מתן שירותים למימוש אמצעי לחימה הנמצא בשימוש של גופים ממשלתיים ביטחוניים. בהתאם להגדרה זו, חברה ביטחונית ממלאת תפקיד פעיל ברמה כלשהי בשרשרת הערך של התעשייה

הביטחוניות הישראלית, בלי קשר לשיעור הכנסתה ממשרד הביטחון או מחברות ביטחוניות ובלי קשר לחלק הייצור או השיווק שלה לשוק האזרחי. הגדרה זו מבחינה בין חברות ביטחוניות המספקות באופן ישיר מוצרים ושירותים למימוש אמצעי לחימה לגופים ממשלתיים ביטחוניים (חברה המוגדרת חברה ביטחוניית), ובין חברות שהשימוש הביטחוני במוצרים או בשירותים שלהן עקיף (כגון חברות המספקות למערכת הביטחון דלק, מזון, אנרגיה, הסעדה, רפואה ושירותים אחרים).

תרשים 1 - האקוסיסטם הטכנולוגי בישראל (ענתבי, 2022)

התעשייה הביטחוניית היא אחת התעשיות המשגשגות בישראל, בעבר וגם בימים אלה. בתחילת דרכה נועדה התעשייה הביטחוניית לספק את צורכי הצבא ולהתמודד עם המגבלות על רכש אמצעי לחימה מחוץ לארץ. בימינו התעשייה הביטחוניית הישראלית מייצרת מערכות נשק מתקדמות לצה"ל ומדורגת במקום גבוה בשוק הנשק העולמי. לפי מכון שטוקהולם לשלום, ישראל ממקמת במקום השמיני בטבלת יצואניות הנשק בעולם ובמקום הראשון בייצוא ביטחוני ביחס לגודלה. חשיבותן של התעשיות הביטחוניות בישראל באה לידי ביטוי בכמה מישורים (חדד, פדלון ואבן, 2020):

- **במישור הביטחוני** - התעשייה הביטחוניית הכרחית משום שישראל לא תמיד יכולה לסמוך על מקורות רכש חיצוניים בלבד. ייצור מקומי הוא חלק בלתי נפרד מהמחקר ומהפיתוח, והוא מאפשר להתאים מערכות נשק ייחודיות לצרכים המשתנים של צה"ל. התאמות אלו מקנות לו יתרונות בשדה הקרב. חשיבותה של יכולת ייצור עצמאית רבה במיוחד בעת עימות או אירוע אחר שיש בו פגיעה בשרשרת האספקה או כאשר יש מגבלות מדיניות על שימוש בסוגי נשק מסוימים.

- **במישור הכלכלי** - התעשייה הביטחונית הישראלית, אף שחלקה בתוצר המקומי אינו גבוה במיוחד, היא אחד ממנועי ההיי-טק של ישראל ומקום תעסוקה איכותי לאלפי עובדים.
- **במישור המדיני** - היכולת של ישראל לספק למדינות אחרות פתרונות צבאיים מתקדמים תורמת לתמיכתן בישראל.

התפתחות התעשייה הביטחונית בישראל הייתה רצופה תהפוכות וניגודים. היא קמה כדי לספק צרכים ביטחוניים מקומיים, אולם בעשורים האחרונים מרבית פעילותה אינה קשורה באספקה לצה"ל. בתחילה נגזר תפקיד התעשייה הביטחונית מהמגבלות שהטילו מדינות בעולם על אספקת מערכות נשק וציוד צבאי לצה"ל, ובהמשך, בעקבות נכונות ארצות-הברית לספק לישראל את צרכיה הביטחוניים ולהעמיד מענקים כספיים למימון הרכישות, השתנה תפקיד התעשייה הביטחונית והשתנו כיווני ההתפתחות.

הייצוא הביטחוני החל כפעילות משנית שנועדה לאזן תנודות בביקוש המקומי ולהוזיל עלויות פיתוח וייצור בשביל צה"ל, אך עם הזמן הוא צמח לממדים שממקמים את ישראל בין יוצאניות הנשק הגדולות בעולם (ליפשיץ, 2020). המשקל היחסי של המגזר הביטחוני התעשייתי במשק הלך ופחת אפוא, ושוב אי אפשר לייחס לו תפקיד מקרו-כלכלי בעל משמעות מיוחדת. כשמדובר בהשפעות מבניות אי אפשר להפריז בחשיבות התרומה שהייתה למגזר הביטחוני - צה"ל והתעשיות הביטחוניות - להתפתחות של "אומת סטארט-אפ" בישראל. (ליפשיץ, 2020).

התעשייה הביטחונית עשויה לתרום להתמודדות עם האיומים למיניהם בכמה דרכים עיקריות: להבטיח לצבא עליונות טכנולוגית באמצעות פיתוח וייצור של מכפילי כוח מבוססי טכנולוגיה מתקדמת; לקדם איתנות, רציפות באספקה ודרגת חופש בשימוש במערכות צבאיות; להעצים את כושר ההרתעה (ליפשיץ, 2020). לפי טישלר ופנחס (2020), התעשייה הביטחונית הישראלית כוללת כ-600 חברות, לרבות ספקי משנה המשתתפים בשרשרת הייצור של מערכות הנשק הישראליות. בתעשייה הביטחונית בישראל מועסקים 59,800 עובדים בסוגי מפעלים ברמות טכנולוגיה 1-3.³ ענפי התעשייה בתעשייה הביטחונית בישראל כוללים ענפי תעשייה **מוטי הנדסה** וענפי תעשייה **מוטי ייצור**: ענף האלקטרו-אופטיקה וענף מערכות מידע, תוכנה ותקשורת הם ענפים של מערכות תעשייה מוטות הנדסה, המאפשרות יכולת

³ רמה טכנולוגית: רמה טכנולוגית 1 - חברות בעלות יכולת טכנולוגית לפתח ולייצר פלטפורמה קרבת שלמה במגוון רחב של דיסציפלינות וטכנולוגיות הנדסיות. מאופיינות ביותר מ-500 עובדים; שיעור גבוה של מהנדסים מכלל העובדים בחברה; יחס הכנסות גבוה לעובד ויכולות מחקר ופיתוח מתקדמות. רמה טכנולוגית 2 - חברות המאופיינות ביכולת לפתח או לייצר מכללים או שירותים המיועדים לאינטגרציה בפלטפורמה קרבת או כחלק מאמצעי לחימה אחר. חברות אלו מאופיינות בפיתוח מכללים או מוצרים המורכבים ממספר מוגבל של דיסציפלינות הנדסיות; מועסקים בהן פחות מ-500 עובדים. רמה טכנולוגית 3 - חברות המאופיינות ביכולת לפתח או לייצר תת-מכללים או שירותים המיועדים לחברות ברמות טכנולוגיות 1 ו-2. מוצרים אלו יהיו מורכבים ממספר מצומצם של דיסציפלינות הנדסיות (אלפסי, טישלר ומנוס, 2020, עמ' 66).

חדשנות גבוהה, המשפרת את רמת התחרותיות של החברה ואת יכולתה להתאים עצמה לסביבה המשתנה. לעומתן חברות הפועלות בענפים מוטי ייצור, המעסיקות מעט מהנדסים, יתקשו להתמודד בתחרות על ייצור מוצרים ביטחוניים עם מדינות שבהן עלויות כוח האדם נמוכות. ענפים אלה כוללים את ענף המתכת; ענף גומי, טקסטיל וחומרים; ענף חשמל ואלקטרוניקה; ענף מכונות ושירותים כללים. נתוני המחקר מראים שחלקן הגדול של החברות הביטחוניות בישראל פועלות בענפים מוטי ייצור (אלפסי, טישלר ומנוס, 2020).

סך המכירות של התעשייה הביטחונית הישראלית בשנת 2017 עמד על 10.3 מיליארד דולר, ושיעורה של מכירת ציוד ושירותים ביטחוניים הוא כ-90% מסך זה. כ-95% ממכירות התעשייה הביטחונית הישראלית נעשים בידי שלוש החברות הביטחוניות הגדולות בישראל (התעשייה האווירית לישראל, רפאל, אלביט מערכות).⁴ התעשייה הביטחונית הישראלית מייצאת יותר מ-70% מהייצור שלה ללקוחות בחו"ל, ותופעה זו ייחודית לתעשייה הישראלית. לשם השוואה, התעשייה הביטחונית האמריקאית מייצאת כ-24% מהייצור שלה, והמכירות לייצוא של התעשייה הביטחונית הרוסית הן כ-55% מסך המכירות שלה (טישלר ופנחס, 2020). התעשיות הביטחוניות בישראל מתפתחות ומשגשגות בשנים האחרונות. בהודעה שפרסם משרד הביטחון (יוני 2024) על היקף הייצוא הביטחוני נאמר כי זוהי הפעם השלישית ברציפות שנקבע "שיא כל הזמנים בייצוא הביטחוני של מדינת ישראל – יותר מ-13 מיליארד \$ בשנת 2023 (כ-49 מיליארד ₪) [...] היקף הייצוא הביטחוני הישראלי הוכפל בתוך חמש שנים". אייל זמיר, מנכ"ל משרד הביטחון דאז, מצוטט באותה הודעה אומר: "התעשיות הביטחוניות הישראליות הן חלק בלתי נפרד מהעוצמה הביטחונית הישראלית. הישגיהן יוצאי הדופן, שהביאו להכפלת הייצוא הביטחוני בתוך חמש שנים, עומדים לצד צה"ל מאז 7.10. התעשיות הביטחוניות הישראליות מובילות בעולם בטכנולוגיות מתקדמות וייחודיות, בזכות יכולת מדעית ועובדים מסורים. מדינות רבות בעולם עוקבות אחר הצלחות מערכות הלחימה הישראליות במלחמה, בכל המימדים ורוכשות נשק ישראלי כדי להגן על אזרחיהן". בכתבה שפורסמה ב"כלכליסט" (מנלה, 2024) מתואר כי בעקבות מלחמת "חרבות ברזל", ובמיוחד מאז המתקפה האיראנית, עוד ועוד עובדי היי־טק מתעניינים בעבודה בתעשיות הביטחוניות. לפי הכתבה, בחברת רפאל מדובר בעלייה של כ-40% בפניות הראשונות; בתעשייה האווירית, שמפעילה קמפיין אקטיבי לגיוס מהנדסים, ראו גידול של 200% בקורות החיים שנשלחים, והם מקבלים אלפי קורות חיים בחודש; באלביט יש עלייה במספר הפניות, וחשוב מכך, ירידה של 30% בזמן הדרוש לאיוש משרה.

מנלה מביאה בכתבתה את דבריה של ד"ר שלי גורדון, סגנית נשיא למשאבי אנוש

⁴ התעשייה הצבאית הופרטה בשנת 2018 ונמכרה לאלביט מערכות, וחלקה (תומר) נותר בבעלות ממשלתית (טישלר ופנחס, 2020, עמ' 31).

באלביט, שלפיה אלו הסיבות לשינוי: "...הראשונה היא שהמלחמה חשפה בצורה משמעותית טכנולוגיות מאוד חדשניות. והסיבה השנייה היא הרצון לעשות משהו משמעותי, ובארץ זה ממש 'להגן על הבית'". לדברי ניר רייס, סמנכ"ל ההון האנושי בתעשייה האווירית: "...עבור אחרים זה המשך העשייה של המילואים. אנחנו עובדים בזה אקטיבית. אנחנו חושבים שצריך לוודא שאנשים שחוזרים משירות מילואים מוצאים מקום טוב בשוק העבודה. זו הזדמנות עבורנו לגייס אנשים שמחפשים את המשמעות ושרוצים לחזור מהמילואים ולבוא למקום יציב וצומח שנותן להם קרקע בטוחה לחזור אליה ולהיות סבלני לתקופות המילואים הממושכות" (מנלה, 2024).

ברפאל מייחסים את הגידול במספר הפניות לכמה גורמים: חיפוש אחר משמעות, אתגר טכנולוגי ובניית קריירה. מתחילת המלחמה עובדים מגיעים לחברה בעיקר מכיוון שהם מעוניינים להרגיש משמעותיים, שהם עוסקים בדברים החשובים באמת בתקופה זו. "אנשים רוצים להיות חלק מסיפור הצלחה ומאז ה-7.10, כל מה שנעשה גם גורם לאנשים לרצות לעבוד בארגון משמעותי. בנוסף, אנחנו המעסיק הגדול בצפון ואנשים רוצים להיות חלק מההתארגנות בצפון", אומרת שגית סלע גל, סמנכ"לית משאבי אנוש ברפאל (מנלה, 2024).

שילוב החרדים בתעשיות הביטחוניות - מהלכה למעשה

במאמר זה עמדנו על המורכבות שבשילוב החרדים בשוק התעסוקה לצד ההזדמנות הקיימת בשילובם בתעשיות הביטחוניות לנוכח המגמות המסתמנות לשנים הבאות. אחת הסוגיות קשורה לזכור ההבנות בין ישראל לארה"ב. בספטמבר 2016 חתמה ישראל עם ממשל הנשיא ברק אובמה מזכר הבנות (MOU) לתוכנית סיוע לשנים 2019-2028, שהחלה באוקטובר 2018. מסגרת התוכנית היא 33 מיליארד דולר, ועוד חמישה מיליארד דולר להשתתפות במימון מיזמים משותפים (בעיקר לתוכניות ההגנה מפני טילים), ובסך הכול 38 מיליארד דולר לעשר שנים. בתוכנית הסיוע הנוכחית על-פי הסכמת הצדדים מתוכננת ירידה באופציית ההמרה עד לביטולה המוחלט בשנת 2028. ירידה חדה בשיעור ההמרה נקבעה לתקופה שלאחר שנת 2025, ולשינוי זה עלולות להיות השלכות כבדות על התעשייה הביטחונית בישראל (חדד, פדלון ואבן, 2020). לסוגיה זאת יכולה להיות השפעה על התעשיות בישראל ועל אופן ההתארגנות מבחינת מעבר של ישראל לייצור עצמי, מהלך שיחייב גידול בהיקף העובדים בתעשיות הביטחוניות. הכשרה ושילוב האוכלוסייה החרדית בעת הנוכחית תהווה את התשתית להרחבת היקף העובדים הנדרשים בעתיד.

סוגיה נוספת קשורה בביטחונה הלאומי של מדינת ישראל. המכון למחקרי ביטחון לאומי הציג בינואר 2025 מסמך שכותרתו "**הביטחון הלאומי של מדינת ישראל** – תפיסת יסוד ומדיניות לשנים 2025–2026". במסמך הונחו ארבעה אדנים לביטחונה הלאומי של מדינת ישראל, שאחד מהם הוא חוסן חברתי: "העוצמה הפנימית – חברה מלוכדת ומבוססת על ערבות הדדית, הנכונה ומסוגלת להתגייס בשעת חירום

להגנת המדינה, להתמודד עם איומים ולהתאושש ממשברים; חברת מופת שוויגית המאפשרת את קיומו של צבא העם, שבמסגרתו מיטב הנוער והבוגרים מכל שכבות האוכלוסייה תורמים לעוצמתו ולאיותו" (הימן, רקוץ' וקורץ, 2025, עמ' 11).

מחברי הדו"ח הוסיפו כי אחד המרכיבים בחוסן הכלכלי של ישראל נעוץ בשילוב מגזרים בנשיאה בנטל. לדבריהם, "ישראל היא מדינה קטנה ומפותחת, שהצלחה במשך שנים מעטות יחסית לצמצם את הפער בתוצר לנפש מול מדינות מפותחות. עם זאת, הישגים מרשימים אלה נזקפים לזכותם של מגזרים מסוימים הנושאים בנטל הכלכלי בשוק העבודה. מצב זה אינו יכול להימשך לאורך זמן בשל מגמות דמוגרפיות הקיימות בישראל. כבר בעת הנוכחית בני החברה החרדית והחברה הערבית, המתאפיינות בפריון עבודה נמוך, מהווים יותר משליש מאוכלוסיית המדינה [...] אִי־השתלבותם בשוק העבודה של בני החברה החרדית והחברה הערבית משקפת בעיה עמוקה יותר - פערים שמקורם בשנות החינוך היסודי. תלמידים רבים מהחברה החרדית, למשל, אינם לומדים לימודי ליבה. נוסף על שילוב מועט בשירות הצבאי, פערי חינוך וידע מערימים קושי על שילובם בשוק התעסוקה בכלל ובמשרות איכותיות בפרט [...] אם תהליכים אלו יימשכו בשנים הקרובות, הצמיחה לנפש בישראל צפויה לרדת במידה ניכרת, ועימה יחולו הידרדרות באיכות החיים והכבדת נטל המס על האוכלוסייה העובדת" (הימן, רקוץ' וקורץ, 2025, עמ' 17).

מנכ"ל משרד הביטחון אייל זמיר במפעל אלביט, ינואר 2025 (צילום: אגף דוברות וקשרי ציבור במשרד הביטחון)

מהדברים אנחנו למדים כי שילוב האוכלוסייה החרדית בתחום התעסוקה ובמערכים נוספים הקשורים לאתגרי הביטחון של מדינת ישראל הוא חלק מתפיסת הביטחון של מדינת ישראל. בחרנו להתמקד בשילוב האוכלוסייה החרדית בתעשיות הביטחוניות כי לדעתנו נדרשת חשיבה אחרת בדבר ההסתכלות על האוכלוסייה שכבר אינה רלוונטית לגיוס החובה לצה"ל ועל הדרכים לשלב אותה בעולם התעסוקה בתחומים אשר יש להם תרומה ישירה לביטחונה של מדינת ישראל.

השתתפות האוכלוסייה החרדית בבניין ביטחונה וחוסנה הכלכלי והחברתי של מדינת ישראל, מבוססת על שני עקרונות מובילים העומדים בבסיס תפיסתנו: האחד הוא התמקדות באתגרים הביטחוניים של מדינת ישראל מתוך הימנעות מדיון בנרטיבים חברתיים וחיקיתיים שאינם מאפשרים חשיבה ובחינה של כיווני פעולה נוספים; העיקרון השני הוא מעבר משיח של "מקומות עבודה" לשיח על סיפוק צרכים. משמעות השינוי היא מיפוי הצרכים בתעשיות הביטחוניות, איתור אוכלוסייה מתאימה והכשרתה לצורך התעשיות.

משמעותו המעשית של אימוץ עקרונות מובילים אלה היא יצירת "מרחב שילוב" נוסף על פני זה המוצע במסגרת השירות הצבאי, מרחב אשר מרחיב את מנעד האפשרויות העומדות בפני החברה החרדית לתרום את חלקה באתגרים הביטחוניים העומדים בפני מדינת ישראל. תפיסת התעשיות הביטחוניות כמרחב שילוב לחברה החרדית בישראל תספק זירה ניטרלית מבחינה נורמטיבית לחברה החרדית, שכן היא אינה מאתגרת את התפיסות הנורמטיביות הקיימות בחברה החרדית מחד גיסא, ומציעה הזדמנות לרתימת שיעור ניכר מקרב חברה זו לפעולה המשפיעה במישרין על התמודדותה של מדינת ישראל עם צורכי הביטחון שלה.

במאמר זה אומנם התמקדנו בשילוב החרדים בתעשיות הביטחוניות, אך תרומת האוכלוסייה החרדית יכולה לבוא לידי ביטוי במגוון מערכים ומשימות ביטחון: הקמת פלוגות של חיילי מילואים לחיזוק המענה בערים חרדיות בקו התפר או בגזרת יהודה ושומרון על בסיס הכשרה קצרה של מספר שבועות, הכשרת האוכלוסייה החרדית במילואים במקצועות הנהיגה כדי להתמודד עם הצורך בנהגים במערך המילואים ובמגזר האזרחי, העמקת הכשרות שלב ב' של חרדים בצה"ל ומיצוי האוכלוסייה בשירות הצבאי במגוון מערכים. מהלכים אלה ואחרים יש בהם כדי ליצור חיבור של האוכלוסייה החרדית למאמץ הביטחון הלאומי של מדינת ישראל בתהליכים ארוכים אשר השפעתן תבוא לידי ביטוי באופן נרחב יותר בעתיד.

היעד העיקרי של התוכנית הוא הגדלת היקף המועסקים מקרב האוכלוסייה החרדית (גברים ונשים) בתעשיות הביטחוניות בישראל על סמך מיסוד מנגנון מערכתי אשר יתכלל את כלל הצרכים העולים מהתעשיות והתאמת תוכניות הכשרה ביחס לצרכים.

הנחות היסוד של התוכנית

- **השותפים האסטרטגיים** – תהליך זה מחייב שיתוף פעולה של כמה גופים, ובכללם משרדי הממשלה, הג'וינט והתעשיות הביטחוניות.
- **מנהלת "חרדים בביטחון"** – יש צורך בהקמת מנהלת "חרדים בביטחון" אשר תנהל ניהול מאוזן ומותאם לצרכים השונים את תהליך המיפוי של התפקידים, את איתור המועמדים, את מיונם, את הכשרתם ואת השמתם מול התעשיות הביטחוניות. יש להדגיש, מנהלת "חרדים בביטחון" לא תהיה חברת כוח אדם, וההעסקה תהיה העסקה מלאה בתעשיות הביטחוניות.
- **תעשיות ביטחוניות** – מיקוד בתעשיות הביטחוניות המרכזיות בישראל: אלביט מערכות, רפאל והתעשייה האווירית, אשר על סמך פריסתן הרחבה לאורכה ולרוחבה של מדינת ישראל ייעשה מיקוד וחיבור של קהילות חרדיות למפעלים בתעשיות אלה.
- **השכלה והכשרה** – רכישת ההשכלה וההכשרה תהיה בהתאם לצורכי התעסוקה בתעשיות הביטחוניות.
- **אוכלוסיות** – חרדים (גברים) מעבר לגיל הפטור על-פי החוק; נשים חרדיות בתוכניות משולבות לצה"ל ולתעשיות הביטחוניות.
- **אורח חיים חרדי** – בכלל התוכניות, וכן באופן העסקת האוכלוסייה החרדית, גברים ונשים, יישמרו המאפיינים אשר יאפשרו לאוכלוסייה החרדית לעבוד

תרשים 2 – מודל שילוב האוכלוסייה החרדית בתעשיות הביטחוניות – אילוסטרציה

מרכיבי התוכנית

- **השפעה ותודעה** – גיבוש תוכנית השפעה על הציבור החרדי במקביל לגיבוש תוכנית שיווק של התוכניות לצורך איתור מועמדים למגוון תפקידים ומקצועות בתעשיות הביטחוניות על סמך מיקוד באוכלוסיות יעד ובקהילות הנמצאות סמוך למוקדי התעסוקה של התעשיות הביטחוניות.
- **מיפוי תפקידים ומקצועות** – אילו נדרשים בתעשיות הביטחוניות בטווח המיידי ובטווח הארוך. המיפוי יכלול מגוון של תפקידים ברמת הייצור, תפקידי הנדסאים וטכנאים, ובעתיד תפקידים בתחום המדעים המדויקים.
- **איתור ומיון** – על סמך מיפוי התפקידים והבנת הצרכים והקריטריונים יחל תהליך איתור ומיון של המועמדים למסלולים למיניהם.

- **הכשרות** - סוג ההכשרה ייקבע על-פי צורכי הארגונים ובתחומי העשייה הרלוונטיים. ההכשרה יכולה להיות בארגון עצמו או בהכשרה שתוביל מנהלת "חרדים בביטחון" בראי כלל צורכי התעשיות. תקופת ההכשרה תמומן מתקציבי מדינת ישראל והתעשיות הביטחוניות.
- **השכלה** - מנהלת "חרדים בביטחון" תאתר מועמדים למסלול ללימודים אקדמיים בתחום המדעים המדויקים בראי תפקידים בתחום ההנדסה בעולמות תוכן שונים, על-פי צורכי התעשיות. תוכנית זאת תאפשר לימודים אקדמיים במקצועות נוספים, אך תינתן עדיפות ללימודים מדויקים.
- **השמה** - מנהלת "חרדים בביטחון" תנהל את תהליך ההשמה ואיוש המשרות בתעשיות הביטחוניות לאחר השלמת ההכשרה. העסקת העובדים תהיה בארגון עצמו כדי לאפשר התפתחות אישית ומקצועית בארגון.

סיכום

שילוב החרדים בעולם התעסוקה הוא תהליך מתמשך שראשיתו בתפיסות התרבותיות אשר מציבות קושי בפני הגבר החרדי להשתלב בעולם התעסוקה במדינת ישראל. אך גם כאן אט אט נפרצות החומות, והאוכלוסייה החרדית משתתפת יותר ויותר בשוק העבודה. העמקת שילובם של האוכלוסייה החרדית בשוק העבודה ובדגש על הגברים החרדים, יכולה לבוא לידי ביטוי "במרחבי שילוב" בתחומים ובמערכים המשיקים במישרין ובעקיפין לביטחון מדינת ישראל, כמו התעשיות הביטחוניות, ובכך תהיה בו תרומה כפולה לחוסנה של מדינת ישראל בהיבט הביטחוני, התעסוקתי ובהיבט החברתי. בראייתנו, התעשיות הביטחוניות יכולות להוות קטר תעסוקתי רב-השפעה לאור הצרכים המתגברים ולאור העובדה כי יש בכוחה של התעשייה הביטחונית לאור מגוון המקצועות והפריסה הארצית שלה, להוות גורם מעצב לשנים הבאות בהיבט שילוב האוכלוסייה החרדית בעולם העבודה ובמאמץ הביטחוני.

בעקבות מלחמת "חרבות ברזל" התעצמו צורכי צה"ל בהיקף הלוחמים הנדרשים ביחידות הלוחמות מסיבות שונות: היקף הנפגעים מקרב הכוחות, התמשכות הלחימה על תקופה של מעל לשנה וחצי והיקף המשימות המבצעיות בגזרות השונות. אל מול צרכים אלה מתעצם המתח ביחס לסוגיית גיוס האוכלוסייה החרדית לשירות צבאי בדגש על היחידות הלוחמות. כותבי המאמר אינם מתעלמים מהשיח הציבורי בסוגיית גיוס האוכלוסייה החרדית לצה"ל, ובמאמר זה עשינו מאמץ להציג כיוון חשיבה אחר שאמנם אינו מביא באופן ישיר לגיוס אוכלוסייה חרדית ליחידות הלוחמות, אך בראייה ארוכת טווח ומבלי להתייחס להיבטי החקיקה, למודל שהוצג במאמר, להבנתנו, תהיה השפעה ערכית ותרבותית על הנכונות של האוכלוסייה החרדית לקחת חלק במאמץ הלאומי בראי השנים הבאות. יש לציין כי המודל המוצג אינו חף מקשיים, לצורך קידום המודל על כלל מרכיביו נדרשים משאבים כספיים וכן יצירת רשת של שיתופי פעולה בין התעשיות לבין מוסדות ההשכלה.

נוסף על כך, במסגרת התהליך נדרש תהליך רתימה של האוכלוסייה החרדית למהלך רחב מסוג זה וגם כאן ייתכן והתוכנית תיתקל בקשיים.

את המאמר בחרנו לסיים בדבריו של מנכ"ל משרד הבינוי והשיכון יהודה מורגנשטרן מתוך ריאיון עימו באפריל 2025 (זיו ובינשטוק, 2025): "אז תראו אותי כחרדי שפועל בצורה מקצועית, שזה בדיוק האנטיתזה של אותו שיר.⁵ התפקיד שלי הופך להיות כפול - אני לא סתם מנכ"ל שיושב במשרד, אלא מנכ"ל חרדי. מנכ"ל חרדי שפועל במקצועיות, לפי כללים וסט ערכים ושוויון. דווקא התפקיד הכפול הזה, אני קורא לו 'השכבה הנוספת', הוא ערך מוסף. הוא התפקיד הבלתי פורמלי שלי. אני רוצה להראות שאם אנחנו רוצים לכונן פה יחד חברה ישראלית, גם חרדים צריכים לשבת בקוקפיט. ותמיד כשמקבלים אחריות - יש לא מעט מחקרים שמוכיחים את זה - הופכים להיות מתונים יותר. לשבת על הטריבונוה ביצע ולתת הערות זה הכי קל...". בדברים אלה אנחנו מזהים את המגמה בדבר הנכונות של חלקים בציבור החרדי המעוניינים להיות חלק, במודל המוצע אנחנו מנסים לקדם פלטפורמה שתאפשר את שילובם כחלק מהמאמץ הלאומי.

⁵ הכוונה לשיר אותו שרו חרדים במסגרת חתונה "נמות ולא נתגייס".

רשימת המקורות

- אהרן, איתן (2022). חרדיות ישראלית. **מוסד ביאליק**.
- אלפסי, גיא; טישלר, אשר ומנוס, רוני (2020). "ההשפעות האפשריות של שינוי המימון בדולר סיוע על מבנה החברות הביטחוניות בישראל". בתוך: ששון חדד, תומר פדלון ושמואל אבן (עורכים), **התעשייה הביטחונית בישראל והסיוע האמריקאי**. המכון למחקרי ביטחון לאומי. עמ' 61-77.
- בראון, בנימין (2017). **מדריך לחברה החרדית: אמונות וזרמים**. עם עובד.
- האגף לייצוא ביטחוני (17 ביוני 2024). "נתוני הייצוא הביטחוני". **משרד הביטחון**.
- הוועדה לקידום תחום התעסוקה (2020). "הוועדה לקידום תחום התעסוקה לקראת שנת 2030: דו"ח מסכם". **משרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים**.
- הימן תמיר, רקוץ' בועז וקורץ ענת (2025). **הביטחון הלאומי של מדינת ישראל תפיסת יסוד ומדיניות לשנים 2025-2026**. המכון למחקרי ביטחון לאומי.
- היועץ המשפטי למערכת הביטחון (1 במרץ 2025). "חוות דעת משפטית נלווית להצעה להחלטת הממשלה בעניין המשך גיוס חיילי מילואים מכוח סעיף 8 לחוק שירות המילואים, 2008". **משרד הביטחון**.
- המכון למחקרי ביטחון לאומי (23 בינואר, 2024). "מלחמת 'חרבות ברזל' - פילוח כוחות המילואים". **אינסטגרם**.
- מרכז המחקר והמידע (2022). "תעסוקת חרדים - מבט על". **כנסת ישראל**.
- זיו, אמיר ובינשטוק, נטע-לי (10 באפריל 2025). "לפעמים אני חש שלא רואים את יהודה, אלא רק חרדי. רואים את גולדקנופף, את הריקוד". **כלכליסט**.
- חדד, ששון, פדלון, תומר ואבן, שמואל (עורכים) (2020). **התעשייה הביטחונית בישראל והסיוע האמריקאי**. המכון למחקרי ביטחון לאומי.
- טישלר, אשר ופנחס, גיל (2020). "אתגרי התעשייה הביטחונית הישראלית במסגרת השוק הביטחוני העולמי". בתוך: ששון חדד, תומר פדלון ושמואל אבן (עורכים), **התעשייה הביטחונית בישראל והסיוע האמריקאי**. המכון למחקרי ביטחון לאומי. עמ' 27-39.
- ליפשיץ, יעקב (2020). "החשיבות האסטרטגית של התעשייה הביטחונית בישראל". בתוך חדד ששון, פדלון תומר ואבן שמואל. **התעשייה הביטחונית בישראל והסיוע האמריקאי**. המכון למחקרי ביטחון לאומי. עמ' 17-25.
- ממשלת ישראל (5 ביוני 2024). "אישור צו גיוס המילואים לפי סעיף 8 לחוק שירות המילואים, התשס"ח-2008, החלטה מספר 1828 של הממשלה מיום 05.06.2024". **מזכירות הממשלה**.
- ממשלת ישראל (2 במרץ 2025). "הארכת גיוס המילואים לפי סעיף 8 לחוק שירות המילואים, התשס"ח-2008". **מזכירות הממשלה**.
- מנלה, מעין (28 באפריל 2024). "זינוק של 200% בקורות חיים: התעשיות הביטחוניות הן הלהיט החדש של ההייטק". **כלכליסט**.
- ענתבי, לירן (2022). "הזירה הטכנולוגית: האתגר - שימור היתרון האזורי". בתוך: דרור שלום וענת קורץ (עורכים), **הערכה אסטרטגית לישראל 2022: עת להכרעות**, המכון למחקרי ביטחון לאומי, עמ' 48-54.
- רגב, איתן ומילצקי, יהודית (2025). "דו"ח מצב החברה החרדית - 2024". **המכון לאסטרטגיה ומדיניות חרדית**.

- שטדלר, נורית (2003). "להתפרנס או לחכות לנס: המלכוד החרדי והשתקפותו ביחסי תורה ועבודה". בתוך: עמנואל סיון עמנואל וקימי קפלן (עורכים), **חרדים ישראלים - השתלבות בלא טמיעה?** הקיבוץ המאוחד ומכון ון ליר. עמ' 32-55.